

§2.8 АРП-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА (Гринців М.В., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

Вступ. Арттерапія сьогодні активно розвивається як в нашій країні так і за кордоном. Використовується з терапевтичними цілями, при вирішенні діагностичних, корекційних, терапевтичних завдань, і стає все більш популярним лікувальним методом в професійному середовищі.

В цілому, трансформація соціально-політичної, економічної, культурно-інформаційної сфер суспільства стимулює розвиток арт-терапевтичних технологій, присвячені розробці науковому аналізу їх терапевтичного ефекту. Все частіше арттерапія використовуються не тільки в лікувальних цілях, але і в профілактичному середовищі для розвитку здорового світосприйняття і способу життя.

Арттерапія є саме тією методологічною базою, яка об'єднує досягнення наукової думки, досвід мистецтва, інтелект людини та її почуття, рефлексію і діяльність. За допомогою арттерапії можна проводити виховні та корекційні завдання, розвивати власне творче ставлення до дійсності - до навчання, спілкування, сімейного дозвілля.

І в той же час на сьогоднішній день можна констатувати недостатність можливостей арттерапії. Як у теорії, так і в практиці залишається багато білих плям і дискусійних запитань.

Виклад основного матеріалу. Виховання і розвиток підлітків – це складне й багатогранне завдання освітньої системи взагалі й сучасності зокрема. Підлітковий вік характеризується критичністю розвитку, адже в юнаків, і в дівчат зростає бажання самостійності, більшої змістовності набувають міжособистісні взаємини. У цьому руслі варто зазначити, що

складовими процесу їхнього розвитку є взаємини в системі «підлітки-підлітки», «підлітки-батьки», «підлітки-вчителі», що не завжди характеризуються високим рівнем.

Саме тому застосовується арттерапія в роботі з підлітками, що сприятиме прояву почуттів, бажань, мрій, а також зміні власного ставлення до певних подій.

Арттерапія є найбільш давньою та природною формою корекції емоційного стану, яку можна використовувати для зняття накопиченої психічної напруги, заспокоєння чи зосередження. Водночас, це спеціалізована форма терапії, заснована на творчому самовираженні за допомогою різних видів мистецтва (живопис і малюнок, ліплення, музика, танець, театр).

Творчість як дитини, так і дорослого, реалізована у процесі арттерапії, дає можливість у символічній формі висловити та відтворити внутрішні почуття, переживання, сумніви, конфлікти та сподівання, повторно пережити важливі події, позаяк спонтанна образотворча діяльність здатна виражати неусвідомлюваний зміст психічного життя. Активний розвиток арттерапії в нашій країні і за кордоном супроводжується дослідженням її терапевтичного потенціалу щодо різних патологічних станів і категорій дітей. Значний інтерес у спеціалістів породжений можливістю застосування арттерапії в якості основного чи допоміжного методу корекційного впливу щодо дітей, які постраждали від насильства, перенесли одноразову або багаторазову психічну травму, пов'язану з насильством. Наявні в науковій літературі дані вказують на значний потенціал арттерапії в наданні допомоги дітям жертвам насильства. Невербальний характер вираження травматичного досвіду в ході арттерапії робить ситуацію роботи з матеріалом безпечнішою для дитини.

Науковці Бабій І.В., Кокоренко В. Л. підкреслюють цінність використання арттерапії в роботі з дітьми та підлітками, які постраждалими

від сімейного, сексуального та інших видів насильства. Це пов'язано з невербальним характером експресії під час сеансів арттерапії, що дозволяє відредагувати складні почуття, у тому числі деструктивні тенденції. При цьому, завдяки використанню різних матеріалів і образів, дитина може висловлювати подібні переживання, не завдаючи шкоди ані собі, ані оточуючим [3].

Допомога є найбільш важливою складовою при наданні допомоги дітям, які постраждали від насильства. Вона повинна полягати у зменшенні негативного впливу пережитої травми на подальший розвиток, запобіганні відхилень у поведінці, полегшенні реадаптації в суспільстві, а також у вживанні заходів з припинення насильницьких дій над дитиною. Підтримка дітям повинна здійснюватися з урахуванням вікового, фізичного та психічного розвитку дитини, стану фізичного та психічного здоров'я, виду перенесеного насилля, тяжкості травми і сили переживання травматичного досвіду. А також стратегії допомоги обов'язково повинні співвідноситися з уміннями і здібностями, пов'язаними з розвитком дитини.

Акцентується на тому, що завдяки арттерапії дитина стає спроможною відновити втрачене почуття власної гідності і реалізувати більш широкий репертуар захисно-приспосувальних реакцій.

При роботі з дітьми-жертвами насильства в даний час використовується як індивідуальна, так і групова арттерапія. Підходи до індивідуальної арттерапії можуть бути різними, в тому числі за ступенем обізнаності фахівця. Нечипоренко Л. описує «терапію, що вивільняє почуття» у формі організованої ігрової діяльності, яка сприяє відреагуванню почуттів, пов'язаних з перенесеною травмою. Водночас інтенсивний характер відносин при індивідуальній арттерапії створює потенційно небезпечну ситуацію для клієнта, здатну провокувати травматичний досвід. Довіра дитини, що

пережила насильство, до терапевта нерідко формується дуже повільно, і це може відбутися лише за наявності чітких меж і структури терапевтичних відносин, а також при безумовному прийнятті арт-терапевтом її переживань і образотворчої продукції [4].

На відміну від індивідуальної терапії, групова терапія позбавлена тих складних моментів, які пов'язані з інтенсивними терапевтичними відносинами і втручаннями арт-терапевта в особистий простір дитини. Тому більшість рекомендують використовувати в роботі з жертвами сексуального насильства насамперед групову арттерапію. Ця форма терапії також дозволяє долати почуття соціальної ізоляції, пережиті багатьма жертвами сексуального насильства, а також дітьми з дисфункційних сімей. Поряд з груповими заняттями, з постраждалими від насильства дітьми рекомендують проводити групові заняття спільно з матерями та іншими близькими дитині особами.

Для терапії дітям дають виконувати різні види образотворчих робіт, зокрема:

- діти нерідко намагаються змішувати різні фарби і матеріали, які вони потім розмазують по плоскій поверхні або вміщують у будь-яку місткість для того, щоб арт-терапевт зберіг їх у надійному місці. Подібні дії дітей можуть виражати якусь «таємницю», яку дитина до цього тримала в собі.
- часто використовують велику кількість води чи іншої рідини. Дитина прагне зберегти подібний розчин або «кашу» протягом декількох тижнів, закриваючи його в будь-якій місткості. Іноді діти заявляють, що цей розчин є «отрутою» або «ліками». Художні об'єкти та матеріали часто стають для таких дітей своєрідним об'єктом для спрямування деструктивних дій.
- діти прагнуть псувати «хороші» чи «чисті» малюнки шляхом їх зафарбовування, спалювання або проколювання: ця тенденція певним чином

пов'язувалася з тим, що діти, які є жертвами насильства, самі схильні це здійснювати. Гнів і бажання покарати кривдника спрямовується на образотворчі матеріали і є причиною пошкодження вже створених образів. Глиняні фігурки мнуть чи проколюють, сиру глину можуть кинути в малюнок із зображенням кривдника, можуть м'яти готові малюнки і кидати їх у відро для сміття, топтати або рвати на шматки.

- діти неусвідомлено «програють» травматичну ситуацію знову і знову, немов намагаючись знайти над нею контроль. У той же час, враховуючи символічну, метафоричну природу художніх образів, дитиною, як правило, не усвідомлюється їх зв'язок з конкретними обставинами насильства.

- для таких дітей також характерне створення зображень неповноцінних персонажів, а також таких, які відчувають страх і відчай, або знаходяться в небезпечній для них ситуації. Це може відобразити особливості самосприйняття таких дітей. Подібні особливості образу насильства добре проявляються як в спонтанній, так і спеціально організованій образотворчій діяльності, у тому числі при використанні деяких проєктивних графічних методик [3].

Висока ефективність, простота використання, цікаві вправи, позитивні емоції від терапії у дітей - все це зробило методи арттерапії дуже популярними у фахівців. Використання різних типів фарб, кольорових олівців, крейди, альтернативних матеріалів, тіста, пластиліну, піску, кінетичного піску, кварцового кольорового піску, інших природних матеріалів - надають широкі можливості для терапевтичного процесу.

Методи арттерапії допомагають на підсвідомому рівні виявити, усвідомити, вивести з підсвідомості проблему, перевести її в поле свідомості, в фізичний світ, матеріалізувати на папері, піску, і ін. Далі вже за допомогою

спеціаліста, можна працювати з цією проблемою, вираженою в матеріальному світі, спеціальними методами і знайти шляхи вирішення цієї проблеми. Дітям важко говорити про те, що з ними сталося, тому саме арттерапія допоможе подолати страх, відразу, ненависть, почуття власної неповноцінності, провини, а також сформувані адекватну самооцінку.

У роботі з дітьми, що зазнали домашнього насильства, дуже важливо дотримуватись важливих принципів, які забезпечують створення атмосфери захисту та комфорту, формують почуття довіри, допомагають налагодженню терапевтичного альянсу. Це постійна підтримка дитини, схвалення її досягнень, позитивний ресурс для її образу «Я». Не допускається застосування оціночних суджень та через примус, нав'язування дитині виконання терапевтичних завдань. Формувати позитивне прийняття всього, що виникає в результаті роботи, незалежно від його змісту чи естетичного вигляду, схвалюючи саму дитину, відмічаючи зміни, які відбуваються у ній, зазначати її особистісне зростання, при цьому не ставити у порівняння з іншими дітьми.

Фахівець повинен уважно слідкувати за способами вираження внутрішнього емоційного стану кожної дитини, тобто уважно стежити за:

- матеріалами, яким малюк надає перевагу;
- кольорами, які переважають на дитячому малюнку;
- силою натиску на олівець, частотою використання гумки для витирання олівця;
- силою та тембром голосу при розігруванні терапевтичної казки.

Значне місце в арттерапії, що використовуються з дітьми, які зазнали домашнього насильства, відіграють образотворчі техніки:

Марання (у буквальному розумінні це означає «бруднити»). Найбільш насиченими по втіленню і емоційно яскравими є гуашеві або акварельні

зображення. Фарби ініціюють спонтанність, допомагають більш відкрито виявляти різноманітні емоції, досліджувати власні переживання. Їх можна втілити в привабливу для дітей форму: вони можуть замазувати фарбою вхід в печеру; бризками, плямами, різноманітними лініями створювати міста, явища природи, казкових істот; зафарбовувати кольоровою крейдою власний силует, намальований на підлозі. У маранні немає категорій «правильно-неправильно», «добре-погано», немає еталонів. Відсутність критеріїв оцінки марання виключає і саму оцінку. Часто в ході марань діти відмовляються від пензликів, губок і починають малювати пальцями і долонями.

Штрихування, каракулі. Зображення створюється без фарб, за допомогою олівців та крейди. Діти хаотично або ритмічно наносять тонкі лінії на поверхню паперу, підлоги, стіни, мольберта. Лінії можуть виглядати нерозбірливими, недбалими, невмілими, або, навпаки, вивіреними і точними. З окремих каракулів може скластися образ.

Монотинія. На гладкій поверхні робиться малюнок гуашевою фарбою. Матеріал, на який наноситься фарба, не повинен пропускати воду. Зверху накладається аркуш паперу і притискають до поверхні. Виходить відбиток у дзеркальному відображенні. Він може бути менш чітким порівняно з оригіналом, більш розпливчастим, можуть стертися межі між різними фарбами. При бажанні можливо «прописати» готовий відбиток - домалювати або приклеїти зверху потрібні елементи для завершення образу.

Малюнок на склі. Перед тим як запропонувати дитині скло, треба обов'язково обробити його кромку в майстерні (техніка безпеки). На відміну від малювання на папері, скло дарує нові візуальні враження і тактильні відчуття. Прямо в процесі малювання скло можна промити мокрою губкою, нанести новий малюнок, знову змити. За рахунок того, що фарба не збирається, скільки б різнокольорових шарів не наноситься, під ними завжди

буде просвічувати прозора основа. Завдяки цим властивостям зображення на склі сприймається як тимчасове, позбавлене монументальності і сталості. Дитина ніби не малює, а тренується малювати, і відповідно, має право на помилки та виправлення, без хворобливих переживань про доконане, яке вже не змінити.

Малювання пальцями. У ході такої роботи виникають особливі тактильні відчуття, які випробовуєш, коли опускаєш палець в гуаш - щільну, але м'яку, розміщуєш фарбу в банці, береш невелику кількість рідини на палець, переносити на папір і залишаєш перший мазок. Це цілий ритуал, який приносить задоволення та допомагає забути пережите.

Малювання сухим листям (сипучими матеріалами і продуктами). Сухе листя натуральне, пахне свіжістю, невагоме, шершаве на дотик. З допомогою листя і клею ПВА можна створювати зображення. На аркуш паперу клеєм, який видавлюється з тюрбика, наноситься малюнок. Потім сухе листя розтираються між долонями на дрібні частинки і розсипаються над клейовим малюнком. Зайві частинки струшуються.

Малювання предметами навколишнього простору. Діти можуть малювати пластиліном, м'ятим папером, гумовим іграшками, кубиками, губками, зубними щітками, паличками, нитками, соломинками тощо.

Малювання на мокрому папері. Незвичайна робота може вийти, якщо її виконати на задалегідь змоченою пульверизатором папері. Цікаво спостерігати, як розтікаються і змішуються на мокрому папері фарби, це доставить дитині особливу насолоду подарує багато позитивних емоцій.

Основна мета таких занять з дітьми, що зазнали насильства: не навчити дитину малювати чи ліпити, а допомогти за допомогою засобів мистецтва впоратися з проблемами, що викликають у неї негативні емоції, переживання, страхи, показати, що всі проблеми можна вирішити, що навколо існує не тільки світ зла і насильства, а й добро, краса [5].

Інструментом роботи в арттерапії є особистість арт-терапевта і його тіло. Важливо не вміння арт-терапевта малювати або співати, а загальний рівень творчого розвитку, володіння і своїми почуттями, і своїм тілом. Арттерапія сприяє високому ступеню творчої розкнутості і самостійності. Тому рівень арт-терапевта в широкому розумінні цього слова можна оцінити по свободі його рухів і широті можливостей вираження себе і своїх почуттів, усвідомлення власних тілесних відчуттів, здатності відчувати стан дитини, використовуючи для цього тіло як інструмент, вміння володіти своїм голосом.

Таким чином, для реалізації цієї форми допомоги особистості необхідні розвинені якості: здатність до емпатії, терпіння, інтуїція, спонтанність, конгруентність, образність, метафоричність мислення, особистісна творчість, творчий розвиток, здатність до рефлексії, загальний культурний розвиток.

Арт-терапевт крім володіння різноманітними техніками і матеріалом повинен бути гнучким у використанні часу, проявляти вольові якості, постійно творчо змінюватися незалежно від проблеми, ситуації, особливостей прояву творчості учасниками групи. Поняття педагогічної майстерності арт-терапевта передбачає вміння пояснювати незвичне з позиції індивідуального вияву творчого потенціалу, надавати кожній дії в арт-терапевтичному просторі творче значення.

Висновок. В світі сучасних інформаційних технологій, телебачення і реклами, що характеризуються, в першу чергу, візуальністю символів, обґрунтовано використання арт-терапевтичних технологій як методу допомоги і впливу на особистості.

Отже, будь-який вид жорстокого поводження з дітьми та підлітками веде до найрізноманітніших наслідків, але їх об'єднує одне – шкода здоров'ю чи небезпека для їх життя. Насильство, пережите в дитинстві, має тенденцію

відтворювати себе від покоління до покоління. Тому, щоб уникнути негативних наслідків дітям і підліткам необхідно надавати своєчасну кваліфіковану допомогу, яка має включати методи індивідуальної, групової та сімейної терапії. Провідним напрямом на сучасному етапі роботи з жертвами домашнього насильства, сексуального та інших видів насилля є арттерапія. Головною метою якої є забезпечення комфорту та сприяння гармонійного розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Бабій І.В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань, 2014. 75 с.
2. Безлюдний О. Насильство над дитиною в сім'ї: теорет. розвідки амер. дослідників. Педагогіка і психологія. – 2009. – № 3. – С.121 – 131.
3. Кокоренко В. Л. Арт-технології у підготовці фахівців, що допомагають професії : [колажі, маски, ляльки]. Мова, 2005. – 99 с.
4. Нечипоренко Л. Ділова гра як метод активного навчання старшокласників основ сучасного діловодства. Трудова підготовка в закладах освіти. 2004. №3. с.10-11.
5. Овсяннікова Я. О. Форми і методи роботи з дітьми, які пережили насильство. Вісник Національного університету оборони України: збірник наукових праць., Вип. 4 (29) /2012. 312 с.